

М. М. Кисельов, О. В. Шинкарук, О. В. Сидор-Гібелінда

Абсурд

АБСУРД (від лат. *absurdus* – немилозвучний, безглуздий) – безглуздя, нісенітниця, смішне, те, що суперечить усталеній істині. У природознавстві А. тлумачиться як твердження, що не має жодного сенсу в межах наявної теорії (логіко-гносеол. патологія), але може мати сенс в ін. теор. полі. Н. Бор говорив навіть про доцільність «божевільних ідей», які можуть забезпечити інтелект. та концепт. відрив від традиц. й непродуктив. дискурсу, від застарілих теор. концептів, що стримують подальший розвиток наук. галузі. У психології А. – це безглузді твердження, вислови, позбавлені рац. смислу, які є наслідком розладу психіки або навмис. заперечення істини. У філософії екзистенціалізму, особливо його атеїст. напрямку у Франції, – одна з осн. категорій, яка вживається для характеристики невідповідності, несумірності особистіс. існування людини і безособистіс. буття світу (природного і суспільного), що викликає почуття тривоги, туги, нудьги, нудоти (Ж.-П. Сартр) і провокує на самогубство чи бунт (А. Камю). Категорія А. найяскравіше виражена у філос. концепції А. Камю, що її визначають як «філософію абсурду». Феномен А., на його думку, виникає із зіткнення між природ., мислячою, смертною людиною та «нерозумним мовчанням» світу, «між ірраціональністю і шаленим прагненням ясності, поклик якого залишається в найбільших глибинах людської душі» (А. Камю). Суперечлива складність люд. історії, яка з погляду ідеалу правди-справедливості здається потворною, може привести до висновку, що А. – екзистенційна правда. Але усвідомленню, що цей висновок безпідставний, протистоїть гуманіст. духовний досвід людства з його прагненням утвердити сенс буття в гармонійному співіснуванні людей і народів, природ. й соц. довкілля.

У творах укр. літератури, живопису, графіки, рідше – театру А. проявляється в епізодично-дискретних та цілком безпосередніх і органічних проявах нонсенсу, алогізму, парадоксальності, онтологічного та емпіричного безладдя. А. – не обов'язково (і не лише) деформація усталеної системи речей і явищ, а створення «іншої реальності» на фундаменті «вивихнутого світу», відносно якого А. виступає як опозиція, котра з усвідомленою нешанобливістю користується висхід. матеріалом реальності, оскільки поза ним А. неможливий (на відміну, напр., від абстракціонізму в малярстві). А. постає з теорії і

практики авангарду, надалі реалізуючись у контексті модернізму, але не є ні тотожним одному і другому, ані навіть характерним для когось із них: раціоналіст. чинники лишаються впливовими для «альтернативної культури» протягом усього 20 ст. Особливо це помітно в укр. мистецтві, яке не знало послідовного і концептуального А., натомість дало чимало його індивід. модифікацій. Причини цьому різні: від природ. вітальності укр. нац. світогляду до особливостей політ. історії. Абсурду тоталітар. суспільства часом протистояла як більш дієва волонтарно-розсудлива позиція митця. Від самого початку зародження авангарду Україна перебувала на маргінесах А. Згодом наші співвітчизники зробили гідний внесок у скарбничку світ. А.: в «Метрах сюрреалізму» А. і Е. Вермо фігурують творець «Фантософії», українець за походженням, М. Баскін та Ж. Ньове з Полтави, котрий 1925 підписався під першими маніфестами цього напрямку, а польс. упорядники «Словника сюрреалізму» Р. Пассерона до окремого розділу включають львів'янина Л. Левицького. З ін. боку, [Г. Аполлінер](#) – предтеча абсурдист. течії, до того ж – автор самого терміну «сюрреалізм» (1909), опубл. 1909 цикл з 16 віршів, присвяч. запороз. козакам, витлумаченим у дусі ірраціон. бурлеску. Найзріліші, творчо довершені зразки А. створені укр. митцями в 1910–20-х рр., передусім – у річищі футуризму та супутніх йому твор. напрямків. Один з класиків літ. «заумі» – О. Кручоних, учень Одес. худож. училища (1906), – при конструюванні своєї химер. поет. мови, яку він охарактеризував як «язык собственного изобретения», вряди-годи послуговувався певною кількістю складів чи коренів типово укр. слів, як-от: «дах» чи «кайд» (на прикладі одного з віршів). Це властиво було і В. Гнедову, перші твори якого сприйняті критикою (К. Чуковський) як дослід «укр. футуризму». Але якщо футуро-абсурдист. поетику [Д. Бурлюка](#) красномовно представляє його поет. оксюморон «беременный мужчина», то його маляр. роботи – за винятком тих, які створ. у короткий проміжок серед. 1910-х – поч. 1920-х рр. («Час», «Урожай», «Карусель») – значно менш радикальні, орієнтуючись на салонно-реалістич. образність. Навпаки, вуличні сцени [Д. Богомазова](#) (1914) ще можна потрактовувати як наслідок виняткового загострення урбаністич. тенденцій, але в основі їх – антираціоналістич. пафос боротьби з умовностями традиц. часу і простору (за висловом самого художника: «Вікна загострюють свої кути і повертають їх проти руху, наче боронячись»). Укр. А. 20-х рр. більш соціалізований, з акцентом на внутр., а не зовн. напругу; мова його стриманіша, лапідарніша. Порушення всіх оптично перспектив. законів у малярстві *В. Пальмова* поєднується з містич. прозорістю зображуваних явищ. Малюнки [М. Епштейна](#) – чи не найраніше окреслення теми орічевлення люд. персони, в 1928–30 рр. блискуче підхоплене у «селянському циклі» *К. Малевича* (зміст якого загалом не вичерпується тематикою А., – митець вдається до «абсурдної мови», аби приховати, можливо і від себе самого, та містифікувати власне обурення процесами «Великого перелому»). Карнавальну деміфологізацію історії окремого епізоду громадян. війни здійснює *О. Тишлер* у своїй «Махновщині» (1926–30). Нарешті 1936–41 саме в Харкові [О. Введенський](#) пише свої пронизливо-абсурдні твори, що їх не без підстав порівнюють з «Міфом про Сізіфа» А. Камю. А. в укр. мист. андеґраунді 60–

80-х рр. – виняток навіть у системі тих винятків, які структурували непросте побутування самого андеграунду в нашій країні; результат індивід. вибору або підкреслено маргінал. жест. Прикладом такої суперечливості є «Книга Схем» В. Ламаха, хоч інспірована геґельянським імпульсом, та протиставлена автором принципам «побудови логічного мислення», а поза тим інтенційована в бік зовсім ін. цінностей. Жанр дит. ілюстрації дав змогу В.-К. Ігнатову оприлюднити свій песиміст.-в'їдливій варіант укр. А. Львів'янин О. Аксинін витлумачує як езотеричне Задзеркалля не лише світ «Аліси» Л. Керолла, але й універсум «Мандрів Гуллівера» Д. Свіфта (дослівно – «Королівства абсурдів», 1978). А. у формі соц-артів. стьобу – знамениті пародії *Л. Подерв'янського*, а також – у кін. 80–90-х рр. – макабричні оповідання [Б. Жолдака](#). Особливо багатий зовн. ознаками А. укр. постмодернізм останнього десятиліття. Але враження це оманливе: по суті, ми маємо справу з не надто прихов. симуляцією. В А. переважає дух трагізму, зігнорований постмодернізмом. Зміщення сенсів при посмодерніст. цитації керується своїми внутр. чинниками, а не визнанням абсурдності буття, оскільки тотальний скепсис, не іронія, мінімалізує і знешкоджує це поняття. Психол. спонтанність та інфантил. песимізм зумовили феномен малярства [О. Голосія](#). Та переважна більшість членів гурту «Паризька Комуна» лишилась в інтонац. межах віртуозно-нігілістич. епатажу (О. Гнилицький), часом він змикався з високоюкіс. салоном ([Д. Кавсан](#)). «Перверзійна картографія» *Ю. Соломка* – реакція художника кін. 20 ст. на один з промовистих символів Доби Розуму – і все-таки не так його демонтаж, як артистич. експлуатація. Щодо власне «театру абсурду», то прямих аналогів йому в Україні немає, крім діаспори ([І. Костецький](#)); у молодій драматургії його ремінісценції носять відверто епігонський, коли не дилетант. характер (див. зб. «У чеканні театру». К., 1996). Навіть вистави класиків цього напрямку рідко стають подією вітчизн. театр. життя (можливо, крім «Маячні удвох» Е. Іонеско у Нац. театрі ім. І. Франка, 1994); мікрофестиваль однієї п'єси, «В чеканні на Годо» (1995), обійшовся без ориг. укр. інтерпретації. Щодо знаменитих «Служниць» Ж. Жене, то вони були протемперовані [Р. Віктюком](#) у зовсім ін. системі худож. координат. В укр. кінематографії унікал. випадок талановитого прочитання класики А. – стрічка *С. Маслобойщикова* «Співачка Жозефіна і мишачий народ» (1994), екранізація оповідань Ф. Кафки.

Рекомендована література

1. Камю А. Бунтующий человек. Москва, 1990;
2. Його ж. Миф о Сизифе: Эссе об абсурде // Сумерки богов. Москва, 1990;
3. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Там само; Нога О. Давид Бурлюк і мистецтво всесвітнього авангарду. К., 1993;
4. Турчин В. С. По лабиринтам авангарда. Москва, 1993;
5. Бурлюк Д. Фрагменты из воспоминаний футуриста. Письма. Стихотворения. С.-Петербург, 1994;
6. Сартр Ж.-П. Буття і Ніщо // ФСД. 1995. № 5/6, 9/10;

7. «Звездолики Гилеи»: Тез. докл. II Междунар. науч. конф. по авангарду. Хн., 1995;
8. Покальчук Ю. Феномен Романа Віктыюка // Сучасність. 1995. № 6;
9. Федорук О. В колі традицій та авангарду (польський живопис повоєнних років). К., 1995;
10. Український авангард 1910– 1930 років: Альбом. К., 1996;
11. Пароваткина А. Я испытываю слово: Заметки о реальном значении творчества А. И. Введенского // Art line. 1996. № 10, 11;
12. Лобановский Б. Киевские анахореты: Обращение к абстрактным формам в творчестве ряда киевских художников 50-х – 60-х годов // Византийс. ангел. 1997. № 3;
13. Камю А. Вибрані твори: У 3 т. Т. 3. Х., 1997;
14. Його ж. Изнанка и лицо. Х., 1998;
15. Кашуба Е. Первые авангардные выставки в Киеве 1908–1910 годов: «Звено», «Салоны Издебского», «Кольцо». К., 1998.

Бібліографічний опис:

Абсурд / М. М. Кисельов, О. В. Шинкарук, О. В. Сидор-Гібелінда // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42250>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).